Taraqqiyot spektri
ILMIY JURNALI
Vol 2 № 5 2026

SAID AHMAD HIKOYALARINING LINGVOPRAGMATIK XUSUSIYATLARI

Nodirov Sultonmurod G'ayratbek o'g'li
Andijon transport texnikumi o'quv ishlari bo'yicha direktor o'rinbosari

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek adabiyotining atoqli namoyandasi Said Ahmadning hikoyalaridagi lingvopragmatik xususiyatlar lingvopoetik, lingvokulturologik va etnolingvistik jihatdan tahlil etiladi. Tadqiqotda Said Ahmad asarlarining badiiy olamshumulligini ta’minlovchi til vositalari, obrazlar va syujetlar yaralishida pragmatik omillarning o‘rni ochib beriladi. Asosiy maqsad – yozuvchi ijodining tilshunoslik va adabiyotshunoslikdagi o‘rnini aniqlash, uning semantik va kommunikativ strategiyalarini asoslashdir.

Аннотация: В данной статье лингвопрагматические особенности рассказов выдающегося представителя узбекской литературы Саида Ахмада анализируются с лингвопоэтической, лингвокультурологической и этнолингвистической точек зрения. В исследовании раскрывается роль прагматических факторов в создании языковых средств, образов и сюжетов, обеспечивающих художественную универсальность произведений Саида Ахмада. Основная цель – определить место творчества писателя в языкознании и литературоведении, обосновать его семантические и коммуникативные стратегии.

Annotation: This article analyzes the linguopragmatic features in the short stories of Said Ahmad, a prominent representative of Uzbek literature, from linguopoetic, linguoculturological, and ethnolinguistic perspectives. The research reveals the role of pragmatic factors in the creation of linguistic means, characters, and plots that ensure the artistic universality of Said Ahmad's works. The main objective is to determine the place of the writer's creativity in linguistics and literary studies and to substantiate his semantic and communicative strategies.

Kalit so'zlar: Hikoya; lingvopragmatik; lingvopoetik; lingvokulturologik; etnolingvistik; Said Ahmad; nutqiy harakatlar; obraz; imidj

KIRISH

Said Ahmad ijodi o‘zbek adabiyoti tilini tadqiq etishda alohida o‘rin tutadi. Xususan, uning hikoyalari o‘ziga xos badiiy-estetik qimmatga ega bo‘lib, undagi til vositalarining pragmatik jihatlari tadqiqotchilar diqqatini tortadi1. Yozuvchi o‘z asarlarida shaxs va jamiyat, milliy va umuminsoniy qadriyatlar, inson psixologiyasi kabi murakkab mavzularni yoritishda tilning imkoniyatlaridan samarali foydalangan. Uning hikoyalaridagi nutqiy harakatlar, obrazlarning shakllanishi hamda muallifning kommunikativ strategiyalari lingvopragmatik nuqtai nazardan tadqiq etishni taqozo etadi2. Said Ahmad hikoyalarining lingvopragmatik xususiyatlarini o‘rganish zamonaviy tilshunoslik va adabiyotshunoslikning dolzarb masalalaridan sanaladi. Ushbu tadqiqotda yozuvchi hikoyalaridagi nutqiy jarayonlarning pragmatik mohiyatini ochib berish, ularning lingvopoetik va lingvokulturologik qirralarini tahlil qilish asosiy maqsad qilib belgilangan3. Said Ahmadning adabiy merosi katta bo‘lib, uning ko‘plab asarlari turli tillarga tarjima qilingan va xalqaro miqyosda e’tirof etilgan. Bu esa uning ijodidagi universal va milliy ruhni uyg‘unlashtirish mahoratini ko‘rsatadi. Shunisi ham muhimki, Said Ahmad asarlarida tilning nafaqat kommunikativ, balki obraz yaratishdagi o‘rni ham diqqatga sazovor. Shuning uchun ham ushbu tadqiqotda shu jihatlarga e’tibor qaratish zarur deb hisoblaymiz.

ASOSIY QISM

Said Ahmad hikoyalarining lingvopragmatik tahlili ularning badiiy ta’sirchanligini, o‘quvchi bilan muallif orasidagi muloqotning samaradorligini ko‘rsatib beradi. Pragmatika

1 Yo‘ldoshev I. Lingvopragmatika: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Mumtoz so‘z, 2010. – 224 b.
2 Umarova Z. Said Ahmad hikoyalarida obrazlar tizimi // O‘zbek tili va adabiyoti. – 2022. – No3. – B. 78-85.
3 Devonova N. Lingvokulturologiya: nazariy asoslar va tadqiq usullari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2012. – 192 b.

tilshunoslikning shaxs, nutq va uning konteksti o‘rtasidagi munosabatlarni o‘rganuvchi sohasi sifatida, Said Ahmad ijodida nutqiy harakatlarning turlarini, ularning maqsad va natijalarini tadqiq etish imkonini beradi4. Yozuvchi o‘z asarlarida turli nutqiy strategiyalardan foydalanish orqali o‘quvchining hissiy va intellektual taassurotlarini shakllantiradi. Masalan, turli dialoglar, monologlar, ritorik savollar orqali personajlarning ichki dunyosini, ularning maqsadi va xarakterini ochib beradi. Bu nutqiy harakatlar nafaqat dialogik tuzilmani boyitadi, balki syujet rivojiga ham o‘z ta’sirini ko‘rsatadi. Misol tariqasida «Ufq» hikoyasidagi Kimsan obrazining shaxsiy kamolotga intilishi va uning nutqidagi o‘zgarishlar tahlil qilinishi mumkin. Uning ilk nutqida shakllanish davridagi noaniqliklar sezilsa, keyinchalik o‘ziga bo‘lgan ishonchi ortib, nutqi yanada ravon va ta’sirchan bo‘lib boradi5. Bu o‘zgarishlar obrazning ichki rivojlanishini aks ettiruvchi pragmatik holatdir. Lingvopoetik jihatdan esa, Said Ahmad uslubiga xos bo‘lgan lug‘aviy boylik, frazeologik birliklarning o‘rni alohida ahamiyat kasb etadi. Uning asarlarida qo‘llanilgan o‘zbek xalqining milliy urf-odat, an’analarini, ma’naviy dunyosini aks ettiruvchi so‘zlar va iboralar asarning milliy rang-barangligini ta’minlaydi6. Bu esa lingvokulturologik yondashuv nuqtai nazaridan bebaho hisoblanadi. Masalan, «O‘g‘ri chiqdi», «Qarib qo‘tir cho‘loq mardikor» kabi hikoyalarida qo‘llanilgan o‘zbekcha milliy so‘zlar va iboralar personajlarning ijtimoiy va psixologik holatini, ularning hayot tarzini yorqin ifodalaydi7. Ushbu so‘zlarning tanlanishi va qo‘llanilishi muallifning kommunikativ maqsadiga xizmat qiladi – o‘quvchida obrazga nisbatan aniq bir tasavvur, hissiyot uyg‘otish. Etnolingvistik nuqtai nazardan Said Ahmad hikoyalarida ajdodlardan meros bo‘lib kelayotgan til qatlamlari, dialektal xususiyatlar, urf-odatlar bilan bog‘liq leksik birliklarning o‘rni kattadir. Yozuvchi bu vositalar orqali o‘z qahramonlarini haqiqiy hayotdagi odamlar sifatida jonlantira oladi. Bunday til xususiyatlari umumiy badiiy matnda

4 Qurbonova F. Til va nutq ijtimoiy aloqa vositasi sifatida // Til va adabiyot ta’limi. – 2021. – No5. – B. 34-41.
5 Abdiyev A. Said Ahmad ijodining badiiy-estetik qimmati. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019. – 156 b.
6 O‘zbek tilining izohli lug‘ati. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2006. – 512 b.
7 Alimova Z. Said Ahmad hikoyalarida milliy o‘ziga xoslik // O‘zbek tili va adabiyoti. – 2023. – No1. – B. 55-62.

alohida o‘ziga xoslikni yaratadi va o‘quvchi uchun obrazga yaqinlikni ta’minlaydi8. Lingvopragmatik tadqiqotlar Said Ahmadning nutqiy strategiyalarini, jumladan, ta’sir ko‘rsatish, ishontirish, obraz yaratishga qaratilgan usullarini batafsil ochib beradi. Bunday strategiyalar turli lingvistik vositalar, masalan, metaforalar, metonimiyalar, ritorik figuralar va boshqalar orqali amalga oshiriladi. Said Ahmadning «Kuz», «Qish» hikoyalaridagi tabiat manzaralarini tasvirlashda qo‘llagan til vositalari uning adabiy uslubining o‘ziga xosligini ko‘rsatadi. U bu tasvirlar orqali nafaqat ob-havoni, balki personajlarning kayfiyatini va voqealar rivojining emotsional fonini ham yaratadi. Bu esa pragmatik ta’sirning muhim omilidir. Yozuvchi o‘z qahramonlarining nutqida ularning ijtimoiy mavqei, ta’lim darajasi, shaxsiy xususiyatlariga mos tilni qo‘llaydi. Bu ijtimoiy-lingvistik holatni ham ko‘rsatadi va obrazning ishonchliligini oshiradi. Bunday tafsilotlar hikoyalarning umumiy ta’sirchanligini ta’minlaydi. Said Ahmadning dialoglaridagi pragmatik jihatlar ham diqqatga sazovor. Dialoglar orqali personajlarning bir-biri bilan munosabati, ularning o‘zaro kuch sinashuvi yoki hamjihatligi ochib beriladi. Nuttning mazmuni, uslubi, intonatsiyasi – bularning barchasi muallifning maqsadi yo‘lida xizmat qiladi. Masalan, «Ona barcha qizlar» hikoyasidagi onaning nutqi, undagi o‘ziga xos urg‘u va ohanglar uning mehribonligi, hayotiy falsafasini ochib berishi mumkin. Bu esa muallifning kommunikativ strategiyasining samaradorligidan dalolat beradi. Tadqiqotlarimiz shuni ko‘rsatdiki, Said Ahmad hikoyalaridagi lingvopragmatik xususiyatlar uning o‘ziga xos ijodiy uslubini, falsafiy dunyoqarashini va milliy o‘ziga xoslikni namoyon etadi. Yozuvchi o‘z asarlarida tilning nafaqat mazmuniy, balki ta’sirchanlik imkoniyatlarini ham yuksak darajada ishga soladi. Uning nutqiy strategiyalari, obrazlar yaratishdagi mahorati hamda milliy til resurslaridan foydalanish uslubi adabiyotimizning eng yaxshi namunalaridan hisoblanadi.said ahmadning «Hayot davom etadi» hikoyasidagi bolaning nutqi bilan kattaning nutqi orasidagi farqni o‘rganish orqali nutqiy rivojlanish bosqichlari va bu

8 Tursunov O. Tilshunoslikning nazariy masalalari. – Toshkent: Akbar, 2014. – 280 b.

bosqichlarning pragmatik ahamiyati tushuntiriladi. Bu esa bolalar psixologiyasi va til rivojlanishini o‘rganishda ham muhimdir.

XULOSA

Said Ahmad hikoyalarining lingvopragmatik tahlili shuni ko‘rsatadiki, yozuvchi o‘z asarlarida tilning kommunikativ va ta’sirchanlik imkoniyatlarini yuqori darajada qo‘llagan. Uning nutqiy strategiyalari, obraz yaratishdagi mahorati va milliy til resurslaridan samarali foydalanish uslubi o‘zbek adabiyotining eng yaxshi namudalaridan biridir. Said Ahmadning lug‘aviy boyligi, frazeologik birliklardan o‘rinli foydalanishi, shuningdek, milliy qadriyatlar, urf-odatlar bilan bog‘liq leksik birliklarni o‘z asarlariga singdirishi – bularning barchasi uning ijodiga o‘ziga xoslik baxsh etadi. Hikoyalardagi nutqiy harakatlarning turlari, ularning maqsad va natijalari, personajlarning nutqiy xususiyatlari Said Ahmadning chuqur kuzatuvchanligi va inson ruhiyatini teran anglashidan dalolat beradi. Bu esa uning asarlarining nafaqat o‘zbek, balki jahon adabiyotidagi o‘rnini yanada mustahkamlaydi. Kelgusida Said Ahmad hikoyalarining lingvoestetik, lingvosotsiologik va semiotik jihatlarini ham tadqiq etish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Chunki uning asarlaridagi til vositalari ko‘p qirrali bo‘lib, turli ilmiy yondashuvlar orqali yangi ma’lumotlarni kashf etish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdiyev A. Said Ahmad ijodining badiiy-estetik qimmati. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019. – 156 b.

2. Alimova Z. Said Ahmad hikoyalarida milliy o‘ziga xoslik // O‘zbek tili va adabiyoti. – 2023. – No1. – B. 55-62.

3. Devonova N. Lingvokulturologiya: nazariy asoslar va tadqiq usullari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2012. – 192 b.

4. Qurbonova F. Til va nutq ijtimoiy aloqa vositasi sifatida // Til va adabiyot ta’limi. – 2021. – No5. – B. 34-41.

5. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2006. – 512 b.

6. Tursunov O. Tilshunoslikning nazariy masalalari. – Toshkent: Akbar, 2014. – 280 b.

7. Umarova Z. Said Ahmad hikoyalarida obrazlar tizimi // O‘zbek tili va adabiyoti. – 2022. – No3. – B. 78-85.

8. Yo‘ldoshev I. Lingvopragmatika: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Mumtoz so‘z, 2010. – 224 b.